

expansion and contraction of commercial exchanges between the Dutch and Portuguese, on the one hand, and the Africans, on the other hand.

The most peculiar part of this book stresses the business organization of the European competitors operating in the Western African context. Ribeiro da Silva mentions not only the wealthy European merchants of Amsterdam or Lisbon, but she extends her evaluation of the contribution of the ‘men-on-the-spot’, the agents and their local contacts. Even though she sees a certain degree of African and *Creole* agency within the Dutch and the Portuguese areas of influence, it is unclear whether that agency was continuous or sporadic and the long term impact of this practice. Even though she is very keen on characterizing this agency as cross-cultural, she is ambiguous regarding a definition of the concept. It seems that the premise is that people from different religious backgrounds and ethnic groups participated in exchanges and commercial/financial partnerships, but the author disregards, for example, one of the essential elements that characterize cross-cultural exchanges, namely, the meddling between different law (religious or civil) systems.

Overall, this is a very well researched, organized and argued book. The major contribution it gives to current historiography is to conclude that the Dutch States General and the Portuguese monarchs shared similar goals concerning their sphere of influence in the Western African coast. However, the organizational, strategic and administrative differences between the economic needs of both empires resulted in two different approaches to the South Atlantic Complex.

Cátia Antunes
Department of History
Leiden University

Elisabeth Musch, *Integration durch Konsultation? Konsensbildung in der Migrations- und Integrationspolitik in Deutschland und den Niederlanden* (Münster/New York/München/Berlin: Waxmann, 2011), *Zivilgesellschaftliche Verständigungsprozesse vom 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Deutschland und die Niederlande im Vergleich*, Band 5, 400 p. ISBN 978-3-8309-2387-9.

Elisabeth Musch, tegenwoordig onderzoeksreferent aan het Duitse onderzoeksinstituut voor openbaar bestuur Speyer, is afgestudeerd in Europese Studies aan de Universiteit Osnabrück. In 2010 promoveerde zij aan de Westfaalse Wilhelms-Universiteit Münster op dit onderzoek naar politieke strategieën en het handelingsrepertoire van rijksactoren in de omgang met migranten en hun organisaties. Procedures en problemen met betrekking tot de politieke integratie van migranten staan hierin centraal. De auteur belicht de consultatiestructuren, namelijk de gemeenschappelijke overlegstructuren tussen overheid en openbaar bestuur enerzijds en migranten(organisaties) anderzijds, aan de hand van de vraag naar de rol van de overheid bij de institutionalisering tussen overheid en migrantenverbanden in Nederland en Duitsland. In deze vergelijkende studie wordt gebruikgemaakt van het concept van de ‘Administrativer Interessenvermittlung’ (Lehmbruch 1987), die – anders dan het concept van de ‘Political Opportunity Structures’ – het onmiddellijke overheidshandelen binnen de maatschappij bestudeert.

In systematisch opgebouwde hoofdstukken beschrijft Musch zowel de geschiedenis van het integratiebeleid in Nederland en Duitsland als de relaties tussen overheid en maatschappij inzake integratie in beide landen. Aan de hand van een grote hoeveelheid archiefmateriaal, zoals overheidsdocumenten en krantenberichten, secundaire bronnen en interviews onderzoekt Musch de Nederlandse Landelijke Advies- en Overlegstructuur Minderhedenbeleid (LAO), de Landelijke Overleg Minderheden (LOM) en de Duitse 'Integrationsgipfel' en de 'Nationale Integrationsplan' (NIP) – die later worden opgericht dan de Nederlandse LAO en LOM. Vervolgens maakt ze een vergelijking en stelt zij tot slot in een apart hoofdstuk ook het Inter-islamitisch Platform Overheidzaken (IPO) en de 'Deutsche Islamkonferenz' (DIK) tegenover elkaar.

Bij het onderzoek richt de auteur zich op drie vragen: hoe beïnvloeden strategieën van regering, bestuur en rijksstructuren de organisatie van migrantenverbanden? In hoeverre worden migrantenverbanden betrokken bij het integratiebeleid? Hoe is het te verklaren dat de Nederlandse en Duitse regeringen de organisaties op verschillende manieren in politieke processen hebben betrokken?

Musch komt tot de conclusie dat het bij de consultatiestructuren gaat om voorbeelden van 'Administrativer Interessenvermittlung'. Dat is vooral het geval in Nederland omdat de Duitse dialoofora veel minder geïnstitutionaliseerd zijn dan de Nederlandse. Desondanks zijn de structuren in beide landen grotendeels symbolische politiek en laten ze weinig betrokkenheid van migranten en hun verbanden in beleidsvormende processen toe (p. 321). Ook bevestigt het onderzoek dat Duitsland met betrekking tot omgang met culturele en religieuze minderheden, anders dan Nederland, niet op een traditioneel handelingsrepertoire zoals de verzuiling kan terugvallen. Dit verklaart volgens Musch waarom de inrichting van consultatiestructuren in Duitsland later tot stand kwam dan in Nederland. Deze time-lag werd nog eens versterkt doordat Duitsland lange tijd verklaarde geen immigratieland te zijn. Bovendien zorgde de verwevenheid tussen rijk, deelstaten en gemeenten in het Duitse federalisme ervoor dat de coördinatie van de maatregelen met betrekking tot integratiepolitiek ingewikkelder was (p. 334). Dat leidt ertoe dat bij de onderhandelingen naast de migrantenverbanden ook verschillende actoren van bond- en deelstaten betrokken moeten worden. Vergeleken met Duitsland verlopen de consultatiestructuren in Nederland geroutineerder, maar in Duitsland zijn de integratiepolitieke doelstellingen tijdelijk duidelijker gedefinieerd. Daarnaast heeft Duitsland al lang een actief integratiebeleid op de arbeidsmarkt.

Hoewel vergelijkend onderzoek tussen Duitsland en Nederland op het gebied van migratie- en integratiebeleid al langer bestaat (zie bijvoorbeeld het werk van Thränhardt, Guiraudon, Michalowski en Koopmans), is de aanpak van Musch vernieuwend. Ze laat zien hoe huidige institutionele arrangementen vanuit historisch perspectief verklaard kunnen worden. De grondigheid van het werk valt op. De auteur geeft gedetailleerde informatie over elke consultatiestructuur en geeft ze een goede inbedding in het historisch kader. Het zal sommige lezers misschien iets te veel van het goede zijn, omdat sommige delen van hoofdstukken sterk descriptief en weinig analytisch zijn. Maar op deze manier hebben ook minder goed ingevoerde lezers de mogelijkheid om Musch' conclusies goed te kunnen begrijpen. Te prijzen valt dat er ruim aandacht wordt besteed aan de politieke dialogen tussen de overheden en de islam. De vraag naar de opname van de islam als minderheidsreligie in historisch gevestigde relaties tussen politiek en religie (p. 314) staat in het licht van de recente debatten en is bij de lezer vaak zeker van belangstelling. Hoewel Musch haar dissertatie duidelijk

omgrenst, is het eigenlijk jammer dat ze niet meer nadruk legt op de populistische discussies over de integratie van islamitische migranten. Het boek zou nog meer aan gewicht hebben kunnen winnen met een toevoeging van een hoofdstuk over de ontwikkelingen van deze populistische debatten in beide landen.

Ten slotte is Elisabeth Musch door middel van uitgebreide analyses van het bronnenmateriaal erin geslaagd haar vragen op plausibele wijze te beantwoorden. Haar proefschrift levert een relevante bijdrage aan het vergelijkend onderzoek naar migratie- en integratiebeleid in Nederland en Duitsland. De auteur heeft met dit boek overtuigend werk verricht.

Françoise E. Baggeler
Instituut voor Geschiedenis
Universiteit Leiden

Frederik Buylaert, *Eeuwen van ambitie. De adel in laatmiddeleeuws Vlaanderen* (Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2010). Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, nieuwe reeks 21, 338 p.
 ISBN 978-90-6569-075-3.

Het boek van Frederik Buylaert past in een hausse aan regionale studies over laatmiddeleeuwse edellieden. Vrijwel gelijktijdig verscheen immers ook de handelseditie van Arie van Steensels proefschrift over de laatmiddeleeuwse Zeeuwse adel¹ en nog in datzelfde jaar bood Mario Damen al een voorsmaakje van zijn te verwachten boek over de Brabantse adel.² Alle zijn ze in meerdere of mindere mate schatplichtig aan Antheun Janses studie naar de Hollandse ridderschap, die hij al in 2001 publiceerde.³ Daarmee komen de contouren van een adellijk groepsportret in de vijftiende-eeuwse Nederlanden in zicht.

Van de genoemde auteurs is Frederik Buylaert beslist de meest polemische. In vaak scherpe bewoordingen verwijst hij eerder onderzoek over de Vlaamse adel 'naar de prullenmand van de historicus' (bijv. p. 298). Uitvoerig bronnen- en literatuuronderzoek leerde hem dat de Vlaamse adel, anders dan eerder gedacht, een bijzonder dynamische groep was. Individuele edellieden speelden in op de zich voortdurend wijzigende omstandigheden. Net zoals elders steunde het aanzien van Vlaamse edellieden in de eerste plaats op hun heerlijk grondbezit en dus op hun vermogen recht te spreken. Adellijk was bovenal wie als dusdanig werd erkend. Heren cultiveerden hun standsbewustzijn door het verleden van hun voorvaderen op tal van manieren te laten verbeelden. Daar stond tegenover dat Vlaamse edellieden een goed oog hadden voor de kansen die een open huwelijkspolitiek hen bood. Ook de telgen van rijke stedelin-

1. Arie van Steensel, *Edelen in Zeeland. Macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving* (Hilversum 2010), 492 blz.

2. Mario Damen, 'Heren met banieren. De baanrotsen van Brabant in de vijftiende eeuw', in: Mario Damen en Louis Sicking (eds.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650. Liber alumnorum Wim Blockmans* (Hilversum 2010), 139-158.

3. Antheun Janse, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen* (Hilversum 2001), 514 blz.